

Приложение № 1 към чл. 4, т. 1 чл. 4, т. 1 ДЪРЖАВНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Културно-образователна област: Български език и литература
Учебни предмети: български език и литература

Обща характеристика на културно-образователната област
Български език и литература

I. Място и роля на културно-образователната област "Български език и литература" в системата на общообразователната подготовка

Изучаването на български език и литература в средното училище цели постигане на определено равнище на комуникативна компетентност чрез:

1. Овладяване на знания, умения и отношения, формиращи езиковата компетентност, а именно:

- овладяване книжовната норма на българския език (ЗНП , ДВ, бр. 36 от 1998 г.);
- овладяване употребата на езиковите средства в различни комуникативни ситуации;

- овладяване на умения за изграждане и възприемане на текстове, функциониращи в комуникативната практика.

2. Овладяване на знания, умения и отношения, формиращи литературната компетентност, а именно:

- овладяване принципите на строеж и функциониране на художествената творба;

- овладяване на основните инструменти за общуване с художествената творба;
- овладяване на основните моменти в историческото развитие на художествения процес.

Чрез изучаването на български език и литература в училище се цели постигането на определено равнище на социокултурна компетентност, а именно:

- придобиване на общи хуманитарни ценности, формиращи обществено отговорна личност;

- изграждане на ясно съзнание за национална идентичност, доколкото българският език и литература са едни от най-важните средства, чрез които тази национална идентичност се е създала, утвърдила се е и продължава да се утвърждава.

II. Специфика на предметите от областта, връзки и зависимости между тях

Културно-образователната област "Български език и литература" се състои само от един общ предмет, при който двете части намират различен баланс в отделните етапи на образователния процес.

В периода първи и втори клас преобладава изучаването на знания и умения от българския език - начално ограмотяване, обучение по четене, овладяване основите на писмената и устната реч и др.

Специфичното образование по литература започва в трети клас, като някои от изискваните компетентности са общи и за двете части на предмета, например началното овладяване на системата от писмени работи в училище.

В етапа на основното образование обучението по български език и литература се провежда паралелно, като по български език трябва да приключи в общи линии овладяването на езиковата норма. Придобиват се знания за системата и структурата на българския език с цел разширяване на обема от езикови ресурси в речта на ученика. Изграждат се умения за създаване и възприемане на текстове, най-често използвани в речевата практика, съобразно стилово-жанровите им особености.

В обучението по литература се цели овладяването на два блока компетентности. Първият е свързан с проблематизирането и специфицирането на основни въпроси от

хуманитарната ценностна система: ценностите на родовия свят, националната идентичност, етническото самосъзнание и общочовешкия морал. Тук се формират по-задълбочено и някои основни принципи на понятийния апарат на литературната терминология. Вторият блок е насочен преди всичко към овладяване на възловите моменти от развитието на българската литература, тъй като е вероятно част от учениците да не продължат в по-горна образователна степен, но трябва да познават най-важните постижения на националния литературен процес.

В средната образователна степен проблематиката на българския език е насочена към овладяване на стиловата типология на текстовете, функциониращи в основните социални комуникативни сфери; към овладяване на езикови средства с оглед на модалността в тяхната употреба с цел разширяване на възможностите за избор при създаване на собствен текст и за пълноценно разчитане на чужд текст.

Литературното образование в тази степен поставя акцент върху проследяване на основните етапи в развитието на човешката култура (преди всичко на европейската), като развитието на българската литература се вмества в общия европейски културен контекст. Така учениците осъзнават органичността на нашето литературно развитие и принадлежността му към един общ културен ареал и се преодолява изкуственото разграничение на българска и чужда литература.

Основният принцип за разпределение на учебното съдържание в етапите и степените на средното образование е:

поставяне на базовите проблеми и осъзнаването им от учениците (I -IV кл.);
разширяване и специфициране на проблематиката и работа върху разширяване и задълбочаване на компетентностите (V - VIII кл.);

историзиране на проблематиката в съответствие с влиянията, които оказва развитието на обществения и културния процес върху спецификата на хуманитарните проблеми, върху строежа и функциите на художествените творби и върху осъзнаването на литературните явления (IX - XII кл.).

III. Теми, понятия и проблеми с интегрален и междудисциплинарен характер

Понятия и проблеми с интегрален характер:

комуникация, изказване, текст, комуникативна структура на изказването, аргументация, знак и смисъл, многозначност, тропи, редактиране, терминология.

Понятия и проблеми с междудисциплинарен характер:

добро - зло, хуманитарна ценностна система, култура и общество, социокултурна ситуация, отговорност и търпимост, престъпление и наказание, разум и свобода, хуманизъм.

Български език

Степен на образование: Основна

Етап: Начален

Ядра на учебно съдържание Знания, умения, отношения (в края на IV кл.)

В резултат на обучението по български език в края на началния етап на основната образователна степен ученикът:

Социокултурни компетентности Разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията. Владее формулите за вежливост, използва формите за учтивост.

Езикови компетентности Открива синоними и антоними. Показва многозначността на дума чрез употреба в различен контекст. В речта си използва в определен обем синтактичните ресурси на езика: служи си с различни по цел на изказването и по състав изречения; използва различни словоредни варианти.

Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване

Говорене:

- организира логически своето изказване;
- разказва свързано, предава чута история и може да я коментира;
- заема своето място в диалог;
- стреми се да се придържа към темата;
- владее основни норми на книжовния изговор;
- говори с подходяща за ситуацията на общуване интонация, жестове, поза.

Слушане:

- умее да изслушва другите говорещи;
- отнася се с уважение към мнението на другите.

Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване

Четене:

- чете на глас гладко, с адекватна интонация и темпо, правилно поставя паузите; доказва, че е разбрал основния смисъл на прочетеното;
- чете наум и доказва, че е разбрал основния смисъл на прочетеното;
- чете и разбира материали от детски списания;
- служи си с учебни речници.

Писане:

- владее основни норми на графичната и писмената система на българското писмо: пише четливо; пише правилно думи с правописни особености; владее основната употреба на пунктуационните знаци; отделя изреченията в текста, като означава началото и края им; пише разделно думите без

собствено ударение.

Създаване и разбиране на писмени текстове:

- създава съчинение по преживяване и по въображение; може да напише и да адресира лично писмо; създава текст, в който предава съдържанието на чужд повествователен текст;

-създава съчинение описание на различни обекти;

-създава съчинение отговор на въпрос по подходяща за възрастта тема;

-умее да планира свой текст и да прави план на чужд текст; редактира текста си с оглед на съдържанието, точността на израза, правописа.

Степен на образование: Основна Етап: Прогимназиален

Ядра на учебно съдържание Знания, умения, отношения (в края на VIII кл.)

В резултат на обучението по български език в края на прогимназиалния етап на основната образователна степен ученикът:

Социокултурни компетентности

Използва уместно езикови средства, адекватни на ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията.

Задава въпроси и дава отговори по поставена от друг или избрана от него тема.

Изразява твърдения и се аргументира; разказва и описва.

Владее формулите на речевия етикет при общуване на публично място.

Демонстрира в текст по кои езикови средства един функционален стил се отличава от други стилове.

Езикови компетентности

Разбира значението на думи, свързани с обществения, икономическия и културния живот, и ги използва уместно.

Владее определен кръг термини за базисни понятия в основни науки, ориентира се в специфичната им за съответната научна област употреба (с оглед на учебните предмети). Използва синоними и антоними, думи за родови и видови понятия, хипероними и хипоними с оглед на стилового разслоение на

езика.

Владее граматическите средства на езика. Служи си с разширен репертоар от синтактични конструкции-словоредни варианти, обособени части, вметнати изрази и пасивни конструкции, използва синонимни синтактични връзки.

При редактиране на собствен текст умее да прави съответните синтактични трансформации.

Социокултурна езикова компетентност: Устно общуване	и	Участва с изказване в дискусия: -придържа се към темата и организира логически своето изказване; -може да оспори мнение, различно от неговото, като проявява толерантност; -следи хода на диалога; -позовава се на вече казаното. При публични изказвания: -спазва нормите на книжовния правоговор; -говори с подходяща за ситуацията интонация и сила на гласа; -показва усет за поставяне на логическо ударение.
---	---	--

Социокултурна езикова компетентност: Писмено общуване	и	Търсене на информация от различни източници: -използва учебници, енциклопедии, речници, периодични издания; може да поиска информация в библиотека и на книжния пазар; използва специализирани текстове-инструкции, правилници, справочници; извлича информация от документи; -ориентира се в жанровите особености на научно-популярната и речниковата статия, новинарския текст и на художествената литература, изучавана в тази степен; може да планира, да резюмира, да води бележки и да коментира съдържанието на текст. Създаване на собствени текстове: -създава текстове от аргументативен тип-отговор на научен, литературен, житейски въпрос; познава и използва в съчинението си основни жанрови характеристики на статията и есето;
---	---	--

-изгражда свой и предава съдържанието на чужд повествователен и описателен текст; разграничава свидетелски от несвидетелски разказ;

-планира и структурира текста съобразно темата и целта на общуването; обособява тематично-смисловите части; изгражда абзаци с оглед на смисъла; умее да композира текст;

-попълва лични данни в бланки; може да напише автобиография, молба, заявление;

-има формирани правописни навици по отношение на думите с проверяем правопис, на често употребявани думи с непроверяем правопис, пише вярно думи от терминологичната лексика, владее правописните норми.

Степен на образование: Средна Етап: Гимназиален

Ядра на учебно съдържание

Знания, умения, отношения (в края на XII кл.)

В резултат на обучението по български език в края на гимназиалния етап на средната образователна степен ученикът:

Социокултурни компетентности

Първо равнище

Използва уместно в ролята си на говорещ различни езикови регистри, характерни за социокултурните сфери, в които общува; разпознава различни езикови регистри при разчитане на смисъла на чужди текстове.

Съобразява езиковия си изказ с различни типове ситуации в сферата на официалното общуване.

В дискусия по поставена тема изразява свое становище, като умее да се аргументира убедително. Постига баланс между поднасяне на най-важното и навлизане в детайли. Задава въпроси и дава отговори по същество. Разбира, коментира и интерпретира чужди становища и тяхната аргументация.

Открива преднамерена неясност, отклоняване от темата и необосновани твърдения.

Второ равнище

Познава начините за представяне на факти и интерпретирането им в различни медии-печатни и електронни. Различава факти от мнения. Може да открие и да реагира критично на основни реторични стратегии, прилагани с пропагандна цел.

Ориентира се в съдържанието на юридически текстове,

справочници, правилници и др.

Езикови
компетентности

Първо равнище

Отчита задължителността и възможностите за избор по отношение на употребата на езикови средства с оглед на различните сфери на общуване.

Използва различни езикови средства в свой текст, за да открие лична гледна точка, и разпознава езикови средства с такава функция в чужд текст.

Използва уместно контекстови синоними и антоними; синонимни синтактични конструкции с цел поставяне на логически акценти.

Второ равнище

Може да направи превод от чужд език, като се съобразява със съчетаемостта на думите в двата езика. Открива и коригира грешки, дължащи се на интерференция, при съпоставка на оригинален и преводен текст.

Може да открие прилики и разлики между граматиката на българския език и граматиката на изучаван от него чужд език.

Има основни знания за мястото на българския език в индоевропейското езиково семейство и сред балканските езици.

Социокултурна и
езикова
компетентност:
Устно общуване

Първо равнище

Изгражда цялостно изказване, като се придържа към темата; формулира ясно становище и разгръща аргументацията си; откроява собствена гледна точка.

Участва в дискусия или дебат-самостоятелно или в екип, като проявява толерантност към другите участници.

В хода на диалог резюмира вече казаното; умее да се позовава на чужди мнения. Може да участва в интервю като конкурсна форма.

При публично изказване спазва нормите на книжовния изговор; използва интонацията, логическото ударение, паузите, жеста, мимиката и позата с реторична цел.

Второ равнище

Избира различни реторични стратегии на общуване с оглед на цели, аудитория и тип комуникативна ситуация.

Владее набор от реторични жанрове и похвати.

Социокултурна и езикова компетентност: Първо равнище

Писмено общуване

Използване на различни информационни източници. Търсене и получаване на информация:

-използва различни информационни източници; анализира, сравнява и синтезира информация от един източник и от различни източници (конспектира, резюмира).

Създаване на собствени текстове:

- създава текстове с аналитична, тълкувателна насоченост; текстове от аргументативен и от описателен тип; текстове с развлекателна цел;

- прилага най-често използваните в писменото общуване жанрови модели, като използва възможностите за вариативност в структурното, композиционното и езиковото им оформяне.

Второ равнище

Практически владее някои литературно-критически жанрове (виж ДООИ за УС по литература).

Литература

Степен на образование: Основна Етап: Начален

Ядра на учебно съдържание

Знания, умения, отношения (в края на IV кл.)

В резултат на обучението по литература в края на началния етап на основната образователна степен ученикът:

Социокултурни компетентности

Разбира основната етическа опозиция добро-зло и я обяснява в конкретни сюжетни ситуации. Обяснява етически отношения в семейството и малката общност според сюжетните ситуации на изучени литературни творби.

Открива основни белези на своята национална идентичност в

изучавани литературни произведения.

Изказва благопожелания по случай традиционни празници и във връзка с български народни обичаи.

Участва в групова дейност за създаване на игрови и сценични форми по литературни творби.

Литературни
компетентности

Разпознава художествен и нехудожествен текст; проза и стихове; повествование, описание и разсъждение; диалог и монолог.

Различава литературни жанрове, представени по-широко в учебното съдържание.

Разграничава основните моменти в развитието на действието. Обяснява връзката между характера на героите и основния смисъл на творбата.

Открива в изучавани художествени творби достъпни фигури на речта.

Познава съдържанието на най-значимите творби на българската детска литература и на българския фолклор, включени в учебното съдържание.

Социокултурна
и литературна
компетентност:
Общуване с
художествената
творба

Ориентира се в комуникативната структура на творбата.

Открива непознати думи в художествения текст и определя значенията им в контекста.

Изразява емоционално-оценъчно отношение към герои и ситуации в литературната творба.

Изявява предпочитания към определени герои, творби, жанрове.

Сравнява, установява сходство и различия между две художествени творби или техни елементи.

Социокултурна
и литературна
компетентност:
Създаване на
изказвания и
писмени
текстове

Участва в беседа по съдържанието на литературна творба: отговаря на въпроси; изказва мнения, като подбира подходящи елементи от текста, за да ги обоснове; съставя и задава въпроси.

Съставя устен преразказ на отделен епизод или на кратък

художествен текст.

Създава устно изказване с помощта на словесна или визуална опора.

Степен на образование: Основна Етап: Прогимназиален

Ядра на учебно съдържание

Знания, умения, отношения (в края на VIII кл.)

В резултат на обучението по литература в края на прогимназиален етап на основната образователна степен ученикът:

Социокултурни компетентности

Разбира основните ценности на родовия свят, осъзнава общото и устойчивото в моралните ценности на рода независимо от промените в социалното и битовото устройство на живота. Коментира валидността на тези морални принципи при разглеждане на художествени творби.

Разбира основните ценности в етническата организация на човешките общности. Коментира ги в изучени произведения и ги съпоставя с личния и обществения си опит.

Осмисля основните ценности на националната общност и ги открива в изучаваните произведения.

Осъзнава основните принципи на общочовешката морална система. Доказва валидността им с примери от изучени произведения.

Литературни компетентности

Разбира условия характер на художественото изказване, на неговите субекти, на персонажната система, на изображения в творбата художествен свят и на художествената образност.

Разбира спецификата на фигурите и тропите на художествената реч и познава значенията на понятия като метафора, метонимия, символ и алегория, хипербола и литота.

Открива ги в изучавани текстове и коментира техния смисъл и въздействие във връзка с цялата творба. Разбира значението на стиховата организация и познава основните метрични схеми.

Познава основните принципи на художествената композиция и значението на понятията сюжет и фабула. Осмисля различните връзки на епизодите в развитието на действието. Осъзнава значението на извънсюжетни елементи на композицията за цялостния смисъл и въздействие на творбата. Разбира комуникативната структура на художествената творба и обяснява

връзките между нейните основни участници. Познава основните принципи в жанровата система на литературата и разбира понятията: приказка, басня, гатанка, поговорка, народна песен, разказ, повест, роман, ода, елегия, лирическо стихотворение. Познава основни автори и произведения на българската литература. Обяснява ролята им в историята и културата на българския народ.

Социокултурна и литературна компетентност:

Общуване с художествената творба

Осъзнава ролята на автора като създател на изобразената в произведението действителност.

Трайно свързва името на автора със заглавията на неговите творби.

Притежава мотивирани индивидуални читателски предпочитания.

Умее самостоятелно да подбира четива и да използва популярни информационни източници за книжовната продукция.

Разпознава основни видове издания.

Притежава формирани рецептивни очаквания при избор на четива въз основа на следните ориентири: тематика, жанр, име на автора, информационнооценъчни текстове (бележки по корицата, предговор, послеслов, анотация, рецензии и представяния). Умее да си служи с азбучен библиотечен каталог.

Обосновава нравствени оценки за събития и герои от изучени художествени творби и мотивира своя ценностен избор.

Описва особеностите на художествения свят, създаван от творбата (историческа епоха, обществена и нравствена проблематика, основен конфликт, бит, характерни герои, авторски внушения за разрешаване на различни хуманитарни проблеми).

Разкрива в анализ художествения смисъл на изучавано произведение.

Социокултурна и литературна компетентност:

Създаване на изказвания и писмени текстове

Владее основните опорни точки на комуникативната ситуация и идентифицира участниците в нея.

Владее в практически план основни жанрове на съвременната културна комуникация (виж ДООИ за УС по български език).

Владее основните опорни точки в структурата на изказването (въведение, излагане на основния проблем, аргументация, излагане на главните моменти на съдържанието, изводи и

заклучителни обобщения).

При изготвяне на самостоятелни изказвания разработва план и събира информация по темата от различни източници.

Владее структурата на следните учебни жанрове: подробен преразказ, сбит преразказ; подбoren преразказ; литературно-интерпретативно съчинение; есе, съдържащо разсъждения върху естетически и житейски проблеми по зададена тема. Умее да изпълнява специфичен литературен тест с цел проверка на компетентности.

Степен на образование: Средна Етап: Гимназиален

Ядра на учебно съдържание Знания, умения, отношения (в края на XII кл.)

В резултат на обучението по литература в края на гимназиалния етап на средната образователна степен ученикът:

Социокултурни компетентности

Първо равнище

Разбира ролята на античните цивилизации като основа на универсалната хуманитарна ценностна система.

Осъзнава ролята на християнството в създаването на европейския културен модел.

Разбира ролята на Ренесанса за формиране на ориентирана към индивидуалните ценности на личността хуманитарна система.

Осъзнава спецификата на хуманитарните проблеми на обществата от Новото време.

Притежава диференцирани знания за своята национална и културна идентичност.

Второ равнище

Коментира при анализ на литературна творба възлови хуманитарни проблеми, породени от нарушаването на универсалната ценностна система.

Анализира проблемите, възникнали при сблъсъка между различни човешки общности, или проблемите, възникнали при противопоставянето на човешката общност с универсалните ценности.

Разбира и коментира в анализа на различни художествени или житейски ситуации основните ценности на цивилизацията от Новото време: отговорност и търпимост. Извежда от изучени

литературни творби проблеми, засягащи въпросите на индивидуалния избор, мотивирани от нормите на хуманитарната ценностна система.

Проблематизира понятия като свобода и необходимост, престъпление и наказание, разум и морал. Открива в развитието на българската литература различни фази от формирането на българската национална идентичност.

Литературни
компетентности

Първо равнище

Притежава системни знания за строежа и функционирането на художествената творба, умее свободно да навлиза в изучаваните произведения и си служи непротиворечиво със специфична литературоведска терминология.

Познава основните характеристики на отделните етапи в развитието на европейския културен процес и словесност.

Познава развитието на европейската литературна история според заложеното в програмата за първо равнище учебно съдържание.

Познава развитието на българската литература като част от европейския литературен процес и националната обществена и културна история (според програмата за учебно съдържание на първо равнище).

Второ равнище

Характеризира жанровата специфика и поетиката на изучените произведения.

Характеризира персонажната система с оглед на различните функции, изпълнявани от героите в структурата на текста. Обяснява ролята на отделните елементи на художествения език за цялостното художествено внушение. Разбира особеностите на различните видове стихосложение.

Познава основните характеристики на изучените литературни направления/школи и техните върхови художествени постижения.

Познава развитието на европейския литературен процес (съгласно заложеното в програмата за второ равнище учебно съдържание).

Познава историята на българската литература като част от общия европейски литературен процес и обществената и културната история на България (съгласно заложеното в програмата за второ равнище учебно съдържание).

Социокултурна
и литературна
компетентност:
Общуване с
художествена
творба

Първо равнище

Ситуира изучавана литературна творба в породилата я културна система и я анализира в съответствие с присъщата културна и художествена норма.

Извлича художествения смисъл на конкретно литературно произведение във връзка с неговото място в творчеството на писателя, в развитието на школата или направлението и в общочовешки план.

Извършва самостоятелен подбор на четива и използва популярни информационни източници за книжовната продукция. Мотивира индивидуалния си читателски избор, като посочва актуалната за него проблематика и съдържание, увлекателност на сюжета, рецептивни нагласи по отношение на различни жанрове и автори и пр.

Открива и коментира връзката между художествения смисъл на литературното произведение и житейските проблеми, които стоят пред личността.

Второ равнище

Поставя изучаваната литературна творба в конкретен художествен контекст и коментира специфичните особености в съответствие с породилата я художествена практика на направлението или школата. Анализира художествена творба от гледна точка на различни интерпретаторски подходи. Коментира художествено произведение с оглед на спецификата на идейно-художествената му проблематика (водещи хуманитарни идеи, основни конфликти и техния ценностен смисъл, персонажите и тяхната роля при формиране на цялостното художествено внушение на творбата, главните компоненти в структурата на творбата).

Мотивира индивидуалния си читателски избор, като посочва специфични художествено-естетически критерии (значимост на хуманитарната проблематика, стилови особености, принадлежност на автора към предпочитана литературна тенденция и пр.). Използва литературно-критически текстове и заема позиция спрямо изразените в тях идеи.

Социокултурна
и литературна
компетентност:
Създаване на

Първо равнище

Умее да се ориентира в комуникативната ситуация (осъзнава ролята си на автор на изказването или текста; кой е предполагаемият възприемател; какво иска да каже; каква е

изказвания
писмени
текстове

и връзката между съдържанието на изказването и очакваната
ответна реакция; какво отношение заема спрямо други изказвания
по същата тема).

Владее основни жанрове на съвременна културна комуникация
(жанрове на официалната реч; жанрове на средствата за масова
комуникация; основните жанрове за литературна интерпретация;
епистоларни жанрове).

Композира изказването или текста с оглед на ясното поставяне на
тезата, привежда подходящи доказателства и аргументация, умее
да подреди основните части на изказването си така, че да
постигне максимално въздействие върху своя възприемател,
подбира най-подходящите езикови изразни средства. Събира
литературна информация от различни източници и я организира
във вид, подходящ за конкретната задача.

Владее структурата на литературно-интерпретативното съчинение
и на есето с хуманитарна проблематика и изпълнява специфичен
литературен тест за проверка на компетентности. Второ равнище
Ориентира се в различни комуникативни ситуации на културното
общуване (официална комуникация, академична комуникация,
общуване чрез медия, неформално културно общуване).
Практически владее някои основни литературно-критически
жанрове (кратък отзив за неизучавано произведение; анотация;
кратка характеристика на автор). Владее базови реторически
умения с цел повишаване въздействената ефективност на
изказването си (виж ДООИ за УС по български език). Събира,
анализира и съпоставя литературна информация от различни
източници (научни съчинения, критически статии, речници и
енциклопедии, библиографски справочници и пр.), като я
организира във вид, подходящ за конкретната задача.
